

PROSTI IZBOR KNJIG ZA BRALNO ZNAČKO IN PRIPOROČILNI SEZNAMI MLADINSKIH KNJIG

Bralna značka spodbuja prostočasno branje knjig po lastni izbiri, mentorjem v pomoč pa svetuje pregledne in priporočilne sezname mladinskih knjig, ki jih že več desetletij pripravlja Pionirska knjižnica oz. Center za mladinsko književnost in knjižničarstvo Knjižnice Otona Župančiča v Ljubljani. Ti sezname postajajo pravzaprav nujni, saj iz leta v leto narašča število izdanih naslovov. Iz raziskave *Razvoj bralnih zmožnosti z Bralno značko*, ki smo jo izvajali v letih 2002–2004, pa navajamo nekatere podatke, da bi pokazali, kaj se v zvezi s prostim pristopom in priporočili za branje dogaja v praksi na osnovnih šolah.

Bralna značka spodbuja prostočasno branje knjig po lastni izbiri.

Ob razmeroma velikem številu naslovov mladinskih književnih del v Sloveniji je upati, da to vendarle je ponudba, ki naj bi *dopuščala mladim bralcem, da berejo čim več čim bolj raznolikih knjig*, kot je zapisal tudi Igor Saksida v prispevku k zborniku ob 40-letnici Bralne značke Slovenije. (*Bralna*, 2000).

Preglednica 1: *Število poučnih in leposlovnih del za mladino do 15. leta starosti, pregled po letih*

	skupaj = 100%	poučne		leposlovne	
	N	N	%	N	%
leto 1994	260	90	35%	170	65%
leto 1995	351	107	30%	244	70%
leto 1996	446	130	29%	316	71%
leto 1997	454	142	31%	312	69%
leto 1998	393	105	27%	288	73%
leto 1999	412	97	24%	315	76%
leto 2000	323	61	19%	262	81%
leto 2001	334	63	19%	271	81%
leto 2002	385	73	19%	312	81%
leto 2003	443	59	13%	384	87%
leto 2004	499	84	17%	415	83%
leto 2005	626	112	18%	514	82%
leto 2006	696	134	19%	562	81%

Statistični pregled produkcije mladinskih del v zadnjih trinajstih letih v Sloveniji kaže, da se število naslovov mladinske književnosti povečuje. Primerjava kaže, da se povečuje (z vmesnimi nihanji) tako število novih leposlovnih kot poučnih mladinskih del. Med leposlovnimi najbolj narašča število naslovov za otroke do 9. leta starosti. Povečuje se tudi število naslovov izvirno slovenskih leposlovnih del in tudi to najbolj za otroke do 9. leta starosti. (*O niču*, 2007).

Bralna značka poleg možnosti prostega izbora poudarja tudi pomen branja kakovostne mladinske književnosti

Branje kakovostne mladinske književnosti namreč spodbuja vsestranski razvoj mladega bralca. Bralna značka poudarja, da imajo pri tem, ali bodo mladi brali v prostem izboru prej ali slej oziroma pogostejše segli po kakovostnih delih, mentorji ključno vlogo. Da bi se mentorji lažje znašli med novimi književnimi deli za mladino, so jim v pomoč priporočilni in pregledni (oz. tematski) sezname mladinskih knjig, ki jih že več desetletij pripravlja Pionirska knjižnica oz. Center za mladinsko književnost in knjižničarstvo Knjižnice Otona Župančiča v Ljubljani.

Do načela prostega izbora je bralna značka prišla postopoma, na osnovi res dolgoletnih (40 let in več) izkušenj z branjem. Ob nastanku prve, Prežihove značke (leta 1960), in kasnejših bralnih značk, ki so nastajale po Sloveniji v sedemdesetih letih, so bralci brali knjige s točno določenih seznamov, ki jih je pripravljala državni odbor bralne značke. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja pa se je sprostila izbira knjig, s katerimi so otroci lahko sodelovali pri bralni znački, in ob tem se je pojavila potreba po priporočilnih seznamih. Pripravljati jih je začela Pionirska knjižnica v Ljubljani. Na njihovi podlagi so mentorji (v sodelovanju z mladimi bralci ali brez njih) sestavljali širše seznime knjig za bralno značko. Knjige za branje so bralci izbirali s tega seznama, sčasoma so ponekod smeli vsaj eno knjigo prebrati povsem po svoji izbiri. Zdaj pa že deset in več let velja, **da lahko mladi bralci za bralno značko berejo katere koli knjige, mentorjem pa so pri svetovanju v pomoč priporočilni sezname mladinskih knjig Pionirske knjižnice.**

Pregledni (oz. tematski) in priporočilni sezname mladinskih knjig

V Pionirski knjižnici v Ljubljani ob koncu vsakega koledarskega leta že več desetletij izdelamo priporočilni (v zadnjih letih je to tematski) seznam knjig – izbor kvalitetnih knjig za mladino za osnovnošolsko in (nekaj manj časa tudi za) predšolsko obdobje. V zadnjih desetih letih so sezname podprti tudi s statističnim pregledom.

Seznami z bibliografskimi zapisi prinašajo pregledne različne podatkov: o avtorjih del, ilustratorjih, prevajalcih, založbah, (knjižnih) zbirkah. Zaradi knjižničnih informacij prinašajo pregled po starostnih stopnjah bralcev, ki so jim knjige namenjene, in po bralnih težavnostnih stopnjah ter namembnosti. Ker so zapisi opremljeni z gesli, omogočajo pregled po temah, zvrsteh in žanrih. Izpostavljeni so trendi v mladinskih knjigah, občasno so posebej izpostavljene nekatere skupine knjig (npr. knjige o branju).

Seznami knjig in anotirane predstavitve knjig so zanimivi za različne uporabnike s področja mladinske književnosti in branja, uporabni npr. tudi za ustvarjalce mladinskih knjig in založnike, ne le za bralce in njihove vzgojitelje ter mentorje, kar sicer sodelavci seznamov ves čas poudarjamo.

Izbor knjig, ki so uvrščene v priporočilne sezname (v letih 1948–1999), vsekakor temelji na vrednotenju, saj sicer knjige ne bi bile uvrščene v seznam. V pregledne tematske sezname zadnjih let (2000–2006) pa so uvrščene vse knjige; dodajamo pa tudi izbor priporočenih knjig, ki so posebej označene z ikono »ne prezrite«.

Pri tem se sklicujemo na kriterije različnih strok, ki se ukvarjajo z mladinsko književnostjo in branjem, predvsem pa na znanje in izkušnje (mladinskega) knjižničarstva, ki poleg bralnega gradiva vedno upošteva tudi bralce. Poleg tega upoštevamo potrebe mentorjev bralnih značk, staršev, vzgojiteljev in učiteljev, skratka vseh, ki so jim sezname namenjeni. Branje mladih bralcev pa ne obsega le mladinske književnosti, ampak tudi branje neumetnostnih besedil oz. poučnih knjig. Zato sezname vsebujejo poleg leposlovnih del tudi nekatera neumetnostna besedila.

Toda tudi zaradi priporočilnega seznama nam je že bilo očitano, da mladim bralcem kratimo pravico do samostojne izbire. V uvodih k seznamom mladinskih knjig zato poudarjamo, da priporočila nikakor niso obvezna.

Seveda pa smo mladinski knjižničarji prepričani, da poznamo knjige in da znamo svetovati mladim bralcem. Menimo, da je motiviranje mladih za branje kakovostnih literarnih del tudi v času sodobnih knjižnično-informacijskih centrov ena temeljnih nalog mladinskega knjižničarstva.

Kaj se v zvezi s prostim pristopom in priporočili za branje dogaja v praksi.

Pri Bralni znački smo izvedli triletno raziskavo *Razvoj bralnih zmožnosti z Bralno značko*, s katero smo ugotavljali, kakšen je odnos učencev do branja, kaj radi berejo, koliko berejo za bralno značko in kaj jim je pri branju za bralno značko všeč. Njihove učitelje smo spraševali predvsem o odnosu učencev do branja in bralne značke.

Raziskava je bila triletna. V maju 2002 smo izvedli prvi (mnenjski) del raziskave: na 75 OŠ smo anketirali 943 učencev 3. razreda in 842 učencev 7. razreda ter 163 učiteljev. V drugem (eksperimentalnem) delu raziskave je sodelovalo 19 OŠ oz. osem oddelkov 3. razreda in enajst oddelkov 7. razreda. V šolskem letu 2003/2004 smo izvedli še evalvacijski del raziskave; v času priprave referata so zbrani podatki še v obdelavi.

Za namen tega referata je zanimivo pogledati, kaj se na šolah dejansko dogaja v zvezi s prostim izborom knjig za bralno značko. V mnenjskem delu raziskave (943 učencev 3. razreda in 842 učencev 7. razreda ter 163 učiteljev) smo dobili odgovore, ki kažejo na raznoliko prakso.

Dobili smo podatek, da si 93 % učencev 3. razreda in 89 % učencev 7. razreda sami izbirajo knjige za branje v prostem času. Te izjave najbrž hkrati pomenijo, da jim je to všeč. To namreč potrjujejo odgovori, zakaj učenci ne berejo oz. zakaj berejo za bralno značko.

Preglednica 2: Zakaj učenci 3. razreda ne berejo za bralno značko?

49,2 %	ker morajo o knjigah pripovedovati,
46,0 %	ker ne berejo radi,
45,3 %	ker morajo prebrati točno določene knjige,
42,2 %	ker jim knjige za BZ niso všeč,
30,2 %	ker se morajo učiti pesmice na pamet.

Preglednica 3: Zakaj učenci 7. razreda ne berejo za bralno značko?

69,5 %	ker morajo prebrati točno določene knjige,
53,2 %	ker morajo poročati o prebranih knjigah,
50,8 %	ker jim knjige za BZ niso všeč,
42,5 %	ker ne berejo radi,
33,9 %	ker se morajo učiti pesmice na pamet,
9,8 %	ker so knjige za BZ pretežke.

Preglednica 4: Zakaj učenci 3. razreda berejo za bralno značko?

84,1 %	ker v branju uživajo,
72,8 %	ker si knjige izbirajo sami,
62,0 %	ker radi pripovedujejo o prebranih knjigah,
61,3 %	ker dobijo nagrado,
49,4 %	ker jih je spodbudila učiteljica,
35,8 %	ker učiteljica pri BZ glasno bere,
23,4 %	ker so jim starši rekli, da morajo.

Preglednica 5: Zakaj učenci 7. razreda berejo za bralno značko?

82,5 %	ker si knjige izbirajo sami,
80,5 %	ker v branju uživajo,
62,2 %	ker se z vrstniki radi pogovarjajo,
60,0 %	ker dobijo nagrade,
44,3 %	ker za BZ obiščejo šolo zanimivi pisatelji,
39,0 %	ker mentorji BZ dobro predstavijo knjige,
37,3 %	ker mentorici BZ radi pripovedujejo,
30,9 %	ker so jih spodbudili mentorji BZ,
24,5 %	ker mentorji BZ dobro pripovedujejo,
21,2 %	ker radi izmenjajo mnenja o prebranih knjigah na spletu,
16,1 %	ker so jim starši rekli, da morajo.

Na vprašanje, zakaj ne berejo za bralno značko, so pogosto navajali razlog, da morajo prebrati točno določene knjige; učenci 3. razreda so ga navedli na tretjem mestu, učenci 7. razreda pa celo na prvem. Prav tako je pri vprašanju, zakaj berejo za bralno značko, pri učencih 7. razreda najpomembnejši razlog prav to, da si knjige za branje lahko izberejo sami. Sicer pa je **užitek pri branju** glavni razlog tako pri učencih 3. razreda kot pri učencih 7. razreda.

Tudi prevladujoče mnenje učiteljev je, da se učenci vključujejo v bralno značko zato, ker v branju uživajo, ker učitelju radi pripovedujejo o prebranih knjigah in ker si knjige za branje lahko izbirajo sami. Menijo, da delno drži, da učencem niso všeč knjige s seznama za bralno značko in na vprašanje, kaj bi spremenili pri bralni znački, so učitelji najpogosteje odgovorili, da bi uvedli prosti izbor knjig za branje (pri tem se sprašujemo samo, zakaj tega še niso naredili).

Približno štiri petine mentorjev dovoljuje učencem, da berejo knjige po lastnem izboru ali pa da jih izbirajo iz širšega seznama knjig za bralno značko. Prva možnost je zelo všeč trem petinam učencev, druga pa slabi polovici učencev (možnih je bilo več odgovorov). Iz zgornjega velja torej sklepati, da so **(vsaj) polovici mladih bralcev dobrodošli ustrezno sestavljeni sezname knjig in spretno svetovanje mentorjev**.

Zanimalo nas je, kdo predvsem svetuje knjige mladim bralcem.

Preglednica 6: *Kdo najpogosteje priporoča knjige za branje učencem 3. razreda?* (možnih je bilo več odgovorov):

93,0 %	knjige si izbirajo sami
71,0 %	mentorji bralne značke,
70,2 %	starši in sorodniki,
69,9 %	učitelji
57,7 %	knjižničarji v šolski knjižnici,
52,5 %	sošolci in prijatelji,
42,5 %	knjižničarji v drugih knjižnicah.

Preglednica 7: *Kdo najpogosteje priporoča knjige za branje učencem 3. razreda?* (možnih je bilo več odgovorov):

88,8 %	knjige si izbirajo sami,
69,8 %	sošolci in prijatelji,
55,2 %	knjižničarji v šolski knjižnici,
51,8 %	učitelji,
50,5 %	starši, sorodniki,
46,3 %	časopisi in revije,
40,5 %	mentorji bralne značke,
26,5 %	na internetu.

Učencem 3. razreda najpogosteje priporočajo knjige za branje prav mentorji bralne značke, nato starši in sorodniki, učitelji in knjižničarji v šolski knjižnici, zatem sošolci in prijatelji ter nazadnje knjižničarji v drugih knjižnicah. Učencem 7. razreda pa knjige priporočajo sošolci in prijatelji, knjižničarji v šolski knjižnici, učitelji in starši, potem šele mentorji bralne značke.

Vprašali smo tudi, koliko učitelji pri pouku priporočanje branja knjig in pouk povezujejo z uporabo knjižnice. Razredni učitelji pri pouku slovenščine veliko več priporočajo branje knjig in mnogo bolj pouk povezujejo s knjižnico kot pa predmetni učitelji. Delno to najbrž izhaja iz tega, ker je pouk slovenščine v 3. razredu mnogo bolj celosten (književna vzgoja in pouk branja, kar se med drugim kaže

tudi v večjem deležu izjav razrednih učiteljev, da pri pouku slovenščine učencem priporočajo v branje poučne knjige), medtem ko je pouk slovenščine v 7. razredu predvsem pouk književnosti. Toda zastavlja se vprašanje, če učenci v 7. razredu tudi v resnici potrebujejo manj priporočil za branje knjig in obisk knjižnice.

Koliko učitelji učencem priporočajo knjige za branje in jih navajajo na obisk in uporabo knjižnice, ni odvisno le od zahtev *Učnega načrta*, ampak prav gotovo tudi od tega, koliko in kaj učitelji sami berejo. Mentorji bralne značke so tako razredni učitelji kot predmetni učitelji slovenščine in šolski knjižničarji. Ugotovili smo, da razredni učitelji najpogosteje berejo besedila iz berila in knjige za domače branje. (Z drugim vprašanjem pa smo ugotovili, da več prinašajo knjige iz knjižnice k pouku in delo več povezujejo s šolsko knjižničarko.) Predmetni učitelji najpogosteje berejo leposlovne knjige za odrasle in najredkeje knjige za domače branje. Knjižničarji najpogosteje berejo strokovne knjige in strokovno periodiko ter mladinske knjige. (Tako lahko sklepamo, da so najboljši motivatorji za branje, ker poznajo največ mladinskih knjig in postopkov/oblik/novejših pristopov za spodbujanje branja.).

Naj sklenemo: V naši raziskavi se je ponovno potrdilo, da je užitek do branja (notranja motivacija!) ključen pri tem, ali nekdo bere ali ne. Potrdilo se je tudi, da je prosti izbor knjig odločilen, da učenci berejo v prostem času, in je torej najpomembnejši pogoj za uspešnost branja za bralno značko. Le z izborom knjig po željah in zanimanjih mladih bralcev se bo razvijal in potrjeval užitek v branju.

V eksperimentalnem delu raziskave smo ugotovili, da imajo učenci obeh starostnih skupin branje za bralno značko raje, če izmenjujejo mnenja o prebranih knjigah v t. i. debatnih klubih. Učencem 3. oz. 4. razreda je bila bralna značka bolj všeč tudi v skupini, kjer so brali z motivacijskim gradivom bralne značke; učencem 7. oz. 8. razreda pa v skupini, v katero so povabili na obisk ustvarjalca mladinske književnosti, ali pa so si mnenja o prebranih knjigah izmenjevali na spletu.

Vloga bralne značke je torej predvsem to, da ob spretnem svetovanju kvalitetnejše mladinske književnosti mentorji razvijajo takšne načine in oblike dela z mladimi bralci, ki jim poglobljajo užitek ob branju.

Literatura:

Bralna značka v tretjem tisočletju. (2000). Zbornik ob 40-letnici bralne značke. Uredil Igor Saksida. Ljubljana: Rokus.

Jamnik, T. in Perko, M. (2003): Razvoj bralnih zmožnosti z Bralno značko. Prvo poročilo. V: *Pogovor o prebranem besedilu*: zbornik Bralnega društva Slovenije. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

O niču, odejah in koncu sveta: pregledni in priporočilni seznam mladinskih knjig iz leta 2006 po temah, zvrsteh in žanrih. (2007). Ljubljana: Knjižnica Otona Župančiča.